

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABI O'QUVCHILARINING AXLOQIY FAZILATLARINI RIVOJLANTIRISHDA MUSIQA MADANIYATI FANINING O'RNI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i07.007>

Yuldashev G'ayratjon Ne'matjon o'g'li
T.N.Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining axloqiy fazilatlarini rivojlantirishda musiqa madaniyati fanining o'rni, pedagogik-psixologik imkoniyatlari va tarbiyaviy ahamiyati yoritilgan. Musiqa san'atining o'quvchi shaxsi, uning hissiy olami, estetik didi va ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishdagi ta'sir mexanizmlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, amaliy qismda mavjud muammolar, ularning yechimlari hamda musiqa darslari samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: musiqa madaniyati, o'quvchi, axloqiy fazilatlar, tarbiya, estetik did, muammolar, amaliy yechimlar, takliflar

THE ROLE OF MUSIC CULTURE IN THE DEVELOPMENT OF MORAL VIRTUES OF STUDENTS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION SCHOOL

Yuldashev Gayratjon Nematjon oğlu
National Institute of Educational Pedagogy named after T.N.KoriNiyoz

Abstract: This article highlights the role, pedagogical-psychological opportunities, and educational significance of the "Music Culture" subject in developing the moral qualities of secondary school students. The mechanisms of the impact of musical art on the formation of a student's personality, emotional world, aesthetic taste, and spiritual outlook are scientifically and theoretically analyzed. In addition, the practical part highlights existing problems, their solutions, and provides scientific and practical recommendations to increase the effectiveness of music lessons.

Keywords: music culture, student, moral qualities, upbringing, aesthetic taste, problems, practical solutions, suggestions

KIRISH

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini tubdan takomillashtirish, yosh avlodni ma'nan yetuk, jismoniy sog'lom, mustaqil fikrlaydigan, vatanparvar va yuksak axloqiy fazilatlariga ega shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Respublikamizda ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish, xususan, yoshlar o'rtasida milliy san'at va madaniyatni keng targ'ib etish bo'yicha qator muhim huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-112-sonli qarorida mamlakatimizda madaniyat va san'at muassasalari faoliyatini qo'llab-quvvatlash, yosh avlodni san'atga bo'lgan mehrini oshirish, ularning estetik didini yuksaltirishga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, Prezidentimizning 2020-yil 26-maydagi "O'zbekiston madaniyati va san'atini yana-da rivojlantirish va uning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash chora-tadbirlar to'g'risida"gi hamda sohaga oid boshqa farmon va qarorlarida ham yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda musiqa madaniyatining o'rni beqiyos ekanligi qat'iy belgilab qo'yilgan.

Uzluksiz ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lgan umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarning ongi va qalbiga ezgulik, mehr-oqibat va insoniylik tuyg'ularini singdirishda san'at va madaniyat fanlari, xususan, musiqa madaniyati fani muhim o'rin tutadi. Fanning asosiy vazifasi nafaqat o'quvchilarga musiqa sirlarini o'rgatish, balki ularning estetik dunyoqarashini kengaytirish, axloqiy sifatlarini shakllantiruvchi kuchli tarbiyaviy vosita bo'lib xizmat qilishidir. Musiqa insonning hissiy olamiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatib, uning ruhiyatini boyitadi va ichki madaniyatini yuksaltiradi. Shu bois, umumta'lim maktablarida musiqa darslari orqali o'quvchilarning axloqiy fazilatlarini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika fanining eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

I BOB. MUSIQA MADANIYATI FANINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI VA AXLOQIY TARBIYADAGI ILMIY-NAZARIY MEXANIZMLARI

Musiqa - insoniyat yaratgan eng qadimiy va ta'sirchan san'at turlaridan biridir. U so'zsiz ravishda inson qalbiga yo'l topa oladigan, uning ruhiy holatini o'zgartira oladigan ulkan quvvatga ega. Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda ta'kidlanishicha, musiqa shunchaki tovushlar ketma-ketligi emas, balki chuqur ijtimoiy-falsafiy va axloqiy mazmunni o'zida mujassam etgan murakkab madaniy koddir.

1.1. Musiqa san'atining psixologik va emotsional ta'sir doirasi

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, musiqiy ohanglar bolaning bosh miya faoliyatiga, hissiyotlariga va xulq-atvoriga bevosita ta'sir qiladi. Mashhur faylasuf va

olimlarning qarashlariga ko'ra, san'at inson shaxsini butunlay o'zgartirish quvvatiga ega:

Estetika va san'at falsafasida: Estetika fanining asoschilaridan biri I. Kant go'zallikni "manfaatdan xoli zavq" sifatida talqin etgan bo'lsa, G. Hegel san'atni mutlaq ruhning namoyon bo'lish shakli sifatida baholagan. Bu esa musiqa o'quvchining ichki ma'naviy olamini yuksaltiruvchi falsafiy hodisa ekanligini anglatadi.

Klassik olimlarning qarashlari: Fransuz yozuvchisi Stendalning ta'kidlashicha, *"musiqa - san'at turlari ichida insonning yuragiga eng chuqur kirib, uning ichki kechinmalarini aks ettirishga qodir bo'lgan qudratli vositadir"*.

Sharq mutafakkirlarining ilmiy merosi: Sharq renessansi davri mutafakkirlari, xususan, Abu Nasr Forobiy o'zining "Musiqa haqida katta kitob" asarida musiqaning inson ruhini poklash, unga axloqiy quvvat berish va fe'l-atvorni yaxshilash xususiyatlarini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Forobiy musiqiy ohanglar insonning ruhiy kayfiyatiga, uning axloqiy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ta'kidlagan.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilar shaxsini shakllantirish jarayonida musiqa madaniyati fani quyidagi pedagogik vazifalarni bajaradi:

1. Hissiy-emotsional rivojlanish: Bolalik va o'smirlik davrida hissiyotlar tez o'zgarib turadi. Musiqa darslari orqali o'quvchilar o'z hissiyotlarini boshqarishni, go'zallikni tubanlikdan farqlashni o'rganadilar.

2. Empatiya va rahm-shafqat tuyg'usini uyg'otish: Mumtoz va lirik kuy-qo'shiqlar o'quvchida boshqalarning dardini tushunish, ularga hamdard bo'lish (empatiya) ko'nikmasini rivojlantiradi. Bu esa axloqiy tarbiyaning asosiy poydevori hisoblanadi.

3. Estetik didni shakllantirish: Yaxshi musiqani tinglay oladigan, uning mazmunini tushunadigan o'quvchida madaniyatli xulq-atvor, atrofdagilarga hurmat va estetik did rivojlanadi.

II BOB. MUSIQA MADANIYATI DARSLARINI TASHKIL ETISHDAGI MAVJUD MUAMMOLAR, ULARNING YECHIMLARI VA AMALIY TAKLIFLAR

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa madaniyati fani o'quvchilarning axloqiy fazilatlarini shakllantirishda muhim o'rin tutishiga qaramay, amaliyotda o'quv jarayonini tashkil etishda va fanning tarbiyaviy ta'sirini ta'minlashda bir qator tizimli muammolar kuzatilmoqda. Ushbu bobda mazkur muammolar tahlil qilinib, ularning ilmiy-amaliy yechimlari va takliflar ishlab chiqilgan.

2.1. Musiqa madaniyati fanini o'qitishdagi mavjud muammolar

Tadqiqotlar va maktab amaliyoti tahlili shuni ko'rsatadiki, musiqa darslari orqali o'quvchilarda axloqiy tarbiyani amalga oshirishda quyidagi to'siqlar mavjud:

1. Moddiy-texnik bazaning yetishmasligi: Ko'pgina maktablarda maxsus musiqa xonalari zamonaviy musiqa asboblari (sintezator, elektron cholg'ular, milliy cholg'u

to'plamlari), audio-video jihozlar va multimedia vositalari bilan yetarli darajada ta'minlanmagan.

2. Dars soatlarining kamligi: O'quv rejasida musiqa madaniyati faniga haftasiga atigi 1 soat ajratilgani o'quvchilarning musiqiy-axloqiy jihatdan chuqur tarbiyalanishi, xor va ansambl mashg'ulotlarini to'laqonli o'tkazish uchun yetarli emas.

3. Pedagogik yondashuvlarning an'anaviy qolipda qolib ketishi: Ba'zi maktablarda musiqa darslari faqatgina qo'shiq yodlatish yoki quruq nazariy ma'lumotlarni berish bilan cheklanib qolmoqda, bu esa o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini pasaytirib, tarbiyaviy ta'sirini kamaytirmoqda.

4. O'quvchilarning shou-biznes va past saviyali taronalar ta'siriga tushib qolishi: Bugungi axborotlashgan davrda internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali yoshlar ongiga kirib kelayotgan yengil-elpi, ma'naviy mazmunsiz musiqa namunalarining ko'pligi maktabda berilayotgan tarbiyaviy ta'sirga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

2.2. Muammolarning ilmiy-amaliy yechimlari va pedagogik mexanizmlari

Aniqlangan muammolarni bartaraf etish va musiqa madaniyati fanining tarbiyaviy salohiyatini oshirish uchun quyidagi yechimlarni amalga oshirish lozim:

Interfaol va axborot texnologiyalarini joriy etish: Dars jarayonida raqamli texnologiyalar, virtual musiqa muzeylari, interfaol musiqiy o'yinlar va videorliklardan foydalanish orqali o'quvchilarning emotsional qiziqishini oshirish.

Tarixiy-madaniy merosni integratsiyalash: Mumtoz musiqa va maqom namunalarini o'rganishda ularning falsafiy-axloqiy tagzamiyini sodda, o'quvchilar tushunadigan til va hayotiy misollar orqali tushuntirish mexanizmlarini ishlab chiqish.

Maktab va madaniyat muassasalari hamkorligini kuchaytirish: O'quvchilarni teatrlar, filarmoniyalar, milliy cholg'u ansamblari va taniqli san'atkorlar bilan uchrashuvlarga jalb etish orqali ularning estetik didini to'g'ri o'zamlarga yo'naltirish.

2.3. O'quvchilarning axloqiy fazilatlarini rivojlantirish bo'yicha amaliy takliflar

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa madaniyati fanining samaradorligini oshirish va o'quvchilarda axloqiy fazilatlarini rivojlantirish yuzasidan quyidagi amaliy tavsiyalar tavsiya etiladi:

1. O'quv dasturlarini takomillashtirish: Musiqa madaniyati darslari doirasida o'quvchilarda empatiya, bag'rikenglik, vatanparvarlik va insonparvarlik fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus "Axloqiy tarbiya va musiqa" nomli qo'shimcha modullar yoki to'garak dasturlarini ishlab chiqish.

2. Dars soatlarini ko'rib chiqish: O'quvchilarning shaxsiy va ijodiy qobiliyatlarini ochib berish hamda jamoaviy ijro madaniyatini shakllantirish uchun musiqa madaniyati darslari soatlarini bosqichma-bosqich ko'paytirish yoki amaliy to'garaklarni kengaytirish.

3. Moddiy-texnik bazani yaxshilash: Har bir umumta'lim maktabining musiqa xonasini zarur milliy cholg'u asboblari va zamonaviy multimedia uskunalari bilan ta'minlash dasturini amalga oshirish.

4. O'qituvchilar malakasini oshirish: Musiqa o'qituvchilari uchun maxsus psixologik-pedagogik treninglar tashkil etib, ularda o'quvchilarning yosh davrlari xususiyatlari, shaxsiy yondashuv va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha ko'nikmalarni yanada rivojlantirish.

XULOSA

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarning axloqiy fazilatlarini rivojlantirishda musiqa madaniyati fani muhim va yetakchi o'rin tutadi. Musiqa nafaqat estetik zavq beruvchi vosita, balki o'quvchi shaxsining axloqiy qiyofasini shakllantiruvchi qudratli pedagogik quroldir.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

- Musiqa madaniyati darslari o'quvchilarning hissiy-emotsional olamini boyitib, ularda empatiya va rahm-shafqat fazilatlarini kuchaytiradi;
- Milliy musiqa merosini o'rganish yoshlarda vatanparvarlik, milliy o'zlikni anglash va ajdodlar merosiga hurmat tuyg'ularini mustahkamlaydi;
- Xor va jamoaviy ijro shakllari o'quvchilarda jamoatchilik, intizom, o'zaro hurmat va mas'uliyat kabi axloqiy fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi;
- Fanni o'qitishdagi mavjud muammolarni bartaraf etish, moddiy bazani yaxshilash va darslarni zamonaviy interfaol usullar asosida tashkil etish ta'lim samaradorligini keskin oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-fevraldagi "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-112-sonli qarori.
2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: "O'zbekiston", 2017.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: "Ma'naviyat", 2008.
4. Forobiy Abu Nasr. Musiqa haqida katta kitob. - Toshkent: "Fan", 1998.
5. Abduazizova N. Musiqa o'qitish metodikasi. - Toshkent: "Fan va texnologiya", 2015.
6. Jumayev M., va boshqalar. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida estetik tarbiya asoslari. - Toshkent: "Pedagogika", 2019.
7. Hasanboeva O. va boshqalar. Pedagogika tarixi. - Toshkent: "O'qituvchi", 2004.

8. Soipova D. Musiqa madaniyati darslarida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalash yo'llari. // "Xalq ta'limi" jurnali, 2021, №3, 45-48-betlar.